

Formální vzdělávání

Pojmem formální vzdělávání je označována forma studia, kterou si patrně většina osob s výrazem vzdělávání spojuje nejčastěji, tedy v nejobecnější rovině vzdělávání ve formálních vzdělávacích institucích – školách a univerzitách. Formální vzdělávání je upraveno právními předpisy a zahrnuje navazující stupně vzdělání (základní, střední a terciární), jejichž dosažení je potvrzeno příslušným osvědčením (vysvědčení, výuční list, maturitní vysvědčení, diplom apod.), které je uznáváno relevantními národními autoritami.

Formální vzdělávání bývá nejčastěji spojováno s tzv. počátečním vzděláváním, tj. takovým, které každý z nás absolvuje v prvních dekádách života, minimálně ve formě povinné školní docházky. Formální vzdělávání však hraje důležitou roli též v konceptu celoživotního učení prostřednictvím tzv. dalšího vzdělávání dospělých. Pojem další vzdělávání je pro potřeby této publikace chápán především jako snaha doplnit si vzdělání a/či dosáhnout vyššího/jiného stupně vzdělání po skončení počátečního vzdělávání. Další vzdělávání je od počátečního většinou odděleno vstupem na trh práce či přerušením obvykle kontinuální vzdělávací dráhy počátečního vzdělávání z jiného důvodu.

Míra zapojení dospělých osob (tj. pro potřeby této publikace osob starších 18, resp. 25 let) do formálního vzdělávání se odvíjí od celé řady navzájem provázaných faktorů, mezi které patří zejména kvalita institucionálního a legislativního prostředí pro formální vzdělávání, vzdělanostní struktura populace a aktuální kvalifikační požadavky na trhu práce. Roli hrají také politická podpora a investice do rozvoje sektoru vzdělávání včetně vzdělávání dospělých či dostupná nabídka vzdělávacích příležitostí umožňujících pracovní a osobnostní růst a rozvinutost takových forem vzdělávání, které umožní sladit studijní a pracovní (ev. rodinné) povinnosti.

V České republice se dospělým zájemcům o formální vzdělávání nabízí řada možností, jak se (znovu) zapojit do vzdělávacího procesu. Možnosti formálního vzdělávání poskytovaného školami, jsou legislativně upraveny příslušnými zákony, tj. školským zákonem a zákonem o vysokých školách. Školský zákon (č. 317/2008 Sb.) jako jednu ze zásad vzdělávání formuluje „*možnost každého vzdělávat se po dobu celého života při vědomí spoluodpovědnosti za své vzdělávání*“ (§ 2, odstavec 1, písmeno h). Účast dospělé populace ve formálním vzdělávání je v zásadní míře podmíněna možností sladit toto vzdělávání s ostatními, zejména pracovními či rodinnými povinnostmi. Jedincům, kteří se chtějí znovu zapojit do formálního vzdělávacího procesu, se tak mimo „klasických“ denních forem nabízí i další možnosti studia. Vzdělání dosažené v těchto ostatních formách je rovnocenné se vzděláním dosaženým v denní formě.

Před představením samotných výstupů z šetření AES nabízí následující části textu přehled možných forem formálního vzdělávání dospělých na úrovni středního a vysokoškolského vzdělávání, stejně jako vývoj počtu (starších) studentů jednotlivých stupňů a forem vzdělávání v posledních deseti letech dle administrativních dat zdrojů Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT).

Střední vzdělávání

Na úrovni středoškolského vzdělávání se dospělí – mimo běžného denního vzdělávání – mohou zapojit do studia prostřednictvím několika dalších forem, souhrnně nazývaných „ostatní formy vzdělávání“. Jedná se o večerní¹, dálkové², distanční³ či kombinované⁴ formy vzdělávání (podrobné vymezení uvádí školský zákon, § 25, odstavec 2), přičemž doba jejich trvání může být maximálně o jeden rok delší, než v denní formě (obdobné podmínky jsou nastaveny též u vyšších škol, viz školský zákon č. 317/2008 Sb.). V závislosti

¹ Večerní formou vzdělávání je výuka organizovaná pravidelně několikrát v týdnu v rozsahu 10 až 18 hodin týdně v průběhu školního roku zpravidla v odpoledních a večerních hodinách.

² Dálkovou formou vzdělávání je myšleno samostatné studium spojené s konzultacemi v rozsahu 200 až 220 konzultačních hodin ve školním roce.

³ Distanční formou vzdělávání se rozumí samostatné studium uskutečňované převážně nebo zcela prostřednictvím informačních technologií, popřípadě spojené s individuálními konzultacemi.

⁴ Kombinovanou formou vzdělávání je střídání denní a jiné formy vzdělávání stanovené školským zákonem.

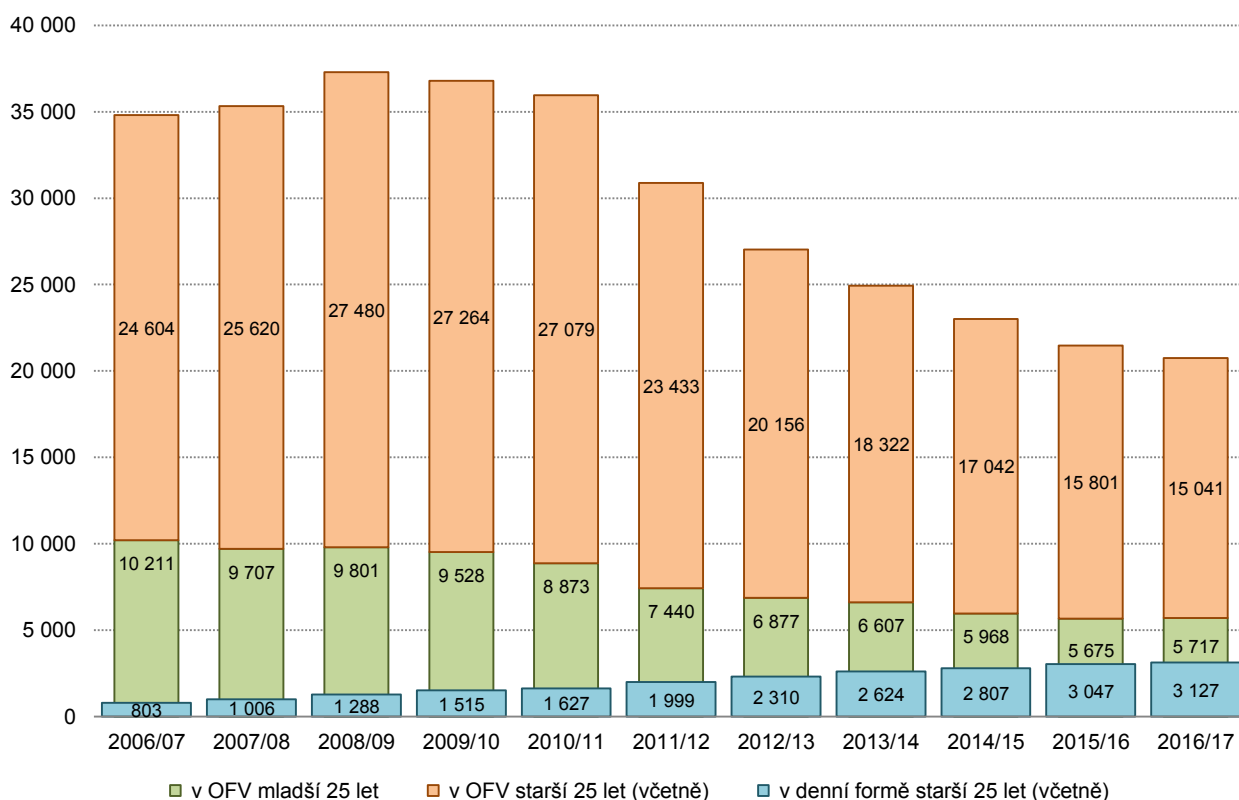

na předchozím vzdělávání uchazeče je též možné částečné uznání předchozího vzdělávání či absolvování zkráceného⁵ či nástavbového studia⁶.

Z přibližně 425 tis. veškerých studentů středoškolského studia v roce 2016/17 jich pouze 18 tis., resp. 4,3 % byla starší 25 let. Tento podíl "starších" studentů na celkovém počtu studentů středoškolského vzdělávání v posledních deseti letech kolísá mezi 5,4 % a 4,3 %, avšak za sledované období posledních deseti let byl jejich počet ve školním roce 2016/17 nejnižší. Zatímco počet všech středoškoláků v důsledku demografického vývoje v posledních deseti letech vytrvale klesal, počet starších studentů postupně narůstal až do roku 2008/09, ve kterém dosáhl nejvyššího dosavadního počtu 28 768 žáků. V následujících dvou letech se držel přibližně na stejné úrovni, od roku 2011/12 však již každoročně zaznamenáváme značný úbytek středoškolských studentů starších 25 let až na současnou hodnotu 18 168 osob.

Menší část osob starších 25 let v rámci středoškolského vzdělávání studuje v běžném denním studiu (17 %). Počet takovýchto studentů i jejich podíl na celku středoškoláků oproti ostatním trendům v počtech středoškolsky se vzdělávajících dospělých v posledních letech absolutně i relativně stoupá. Ve školním roce 2016/17 jich bylo již téměř čtyřikrát více než před deseti lety a častěji se jedná o muže než ženy. Většina dospělých však v rámci středoškolského vzdělávání dává přednost výše zmíněným ostatním formám vzdělávání s jejich o něco nižšími časovými nároky na přítomnost ve vzdělávací instituci.

Graf č. 1: Studenti středního vzdělávání dle věku a formy studia, 2006/07–2016/17

Pozn.: OFV = ostatní formy vzdělávání

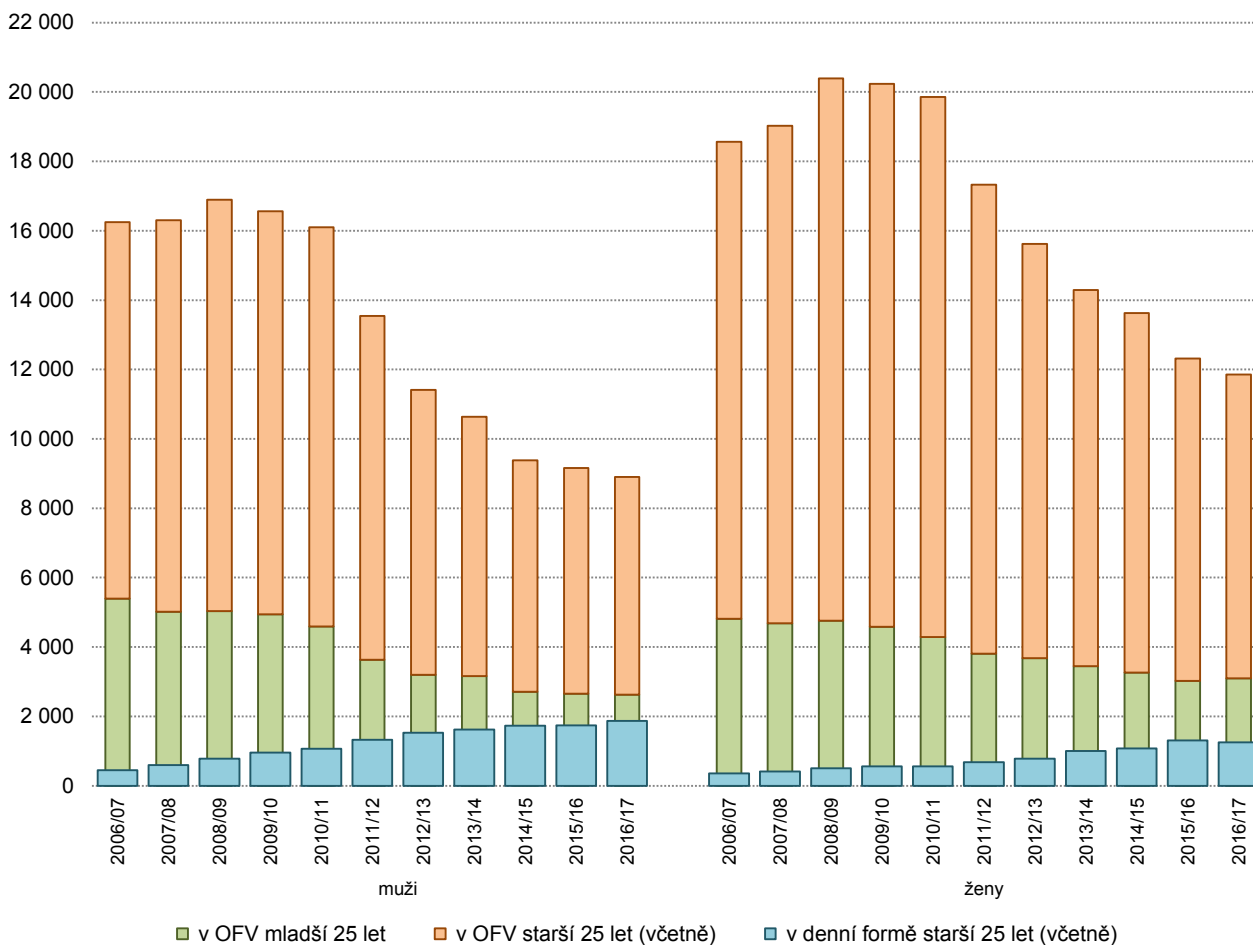
Zdroj: MŠMT

⁵ Zkrácené studium pro získání středního vzdělání s maturitní zkouškou lze absolvovat za 1–2 roky a je určené uchazečům, kteří již úspěšně složili maturitní zkoušku, ovšem v jiném oboru vzdělávání. Zkrácené studium pro získání středního vzdělání s výučním listem trvá v denní formě 1–2 roky a je určeno pro uchazeče, kteří již získali maturitní vysvědčení či výuční list, ovšem v jiném oboru vzdělávání.

⁶ Nástavbové studium je zakončené maturitní zkouškou a je určené pro uchazeče, kteří získali vzdělání s výučním listem v příbuzném oboru vzdělání. V denní formě trvá 2 roky.

Prostřednictvím ostatních forem vzdělávání, tj. večerního, dálkového, distančního či kombinovaného studia samozřejmě nemusí studovat pouze osoby starší 25 let – je určeno všem zájemcům, kterým z nejrůznějších důvodů nevyhovuje forma denního studia (hranice 25 let je zde sledována zejména v kontextu výběrového souboru šetření AES, jehož hlavním zájmem je sledování populace ve věku 25–64 let), přičemž studující v rámci ostatních forem vzdělávání je vhodné posuzovat také v rámci celku. Jak je zřejmé z [grafů č. 1 a č. 2](#), zájem o středoškolské studium prostřednictvím ostatních forem vzdělávání klesá jak mezi studenty do 25 let, tak mezi těmi staršími 25 let, přičemž tento pokles je, zejména mezi „mladšími“ studenty, v čase o něco rychlejší u mužů. O možné částečné kompenzaci úbytku studentů v ostatních formách vzdělávání nárůstem studentů v denní formě vzdělávání lze pouze spekulovat.

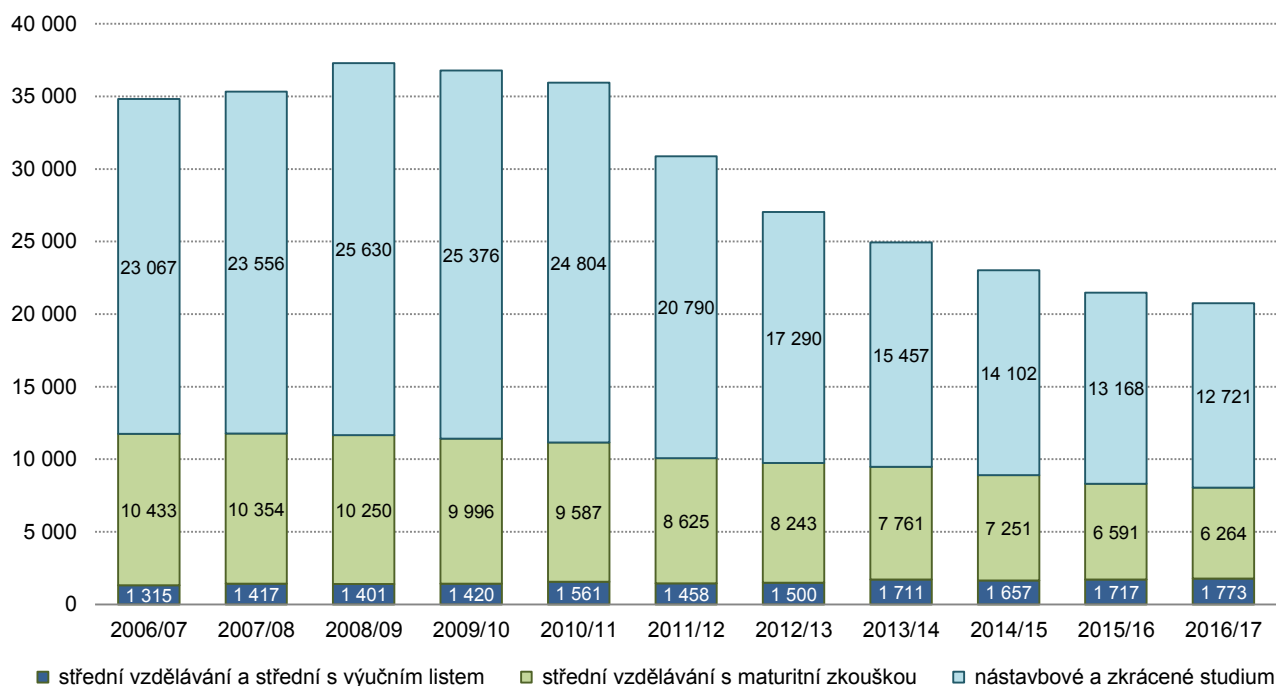
Graf č. 2: Studenti středního vzdělávání dle věku, pohlaví a formy studia, 2006/07–2016/17

Pozn.: OFV = ostatní formy vzdělávání

Zdroj: MŠMT

Zaměříme-li se u studentů ostatních forem vzdělávání (bez ohledu na věk) na druh jejich vzdělávání, je zřejmé, že se nejčastěji účastní nástavbového a zkráceného studia, následovaného studiem ukončeným maturitní zkouškou a, v o mnoho menší míře, také studiem ukončeným výučním listem. Pod pojmem nástavbové studium rozumíme studium zakončené maturitní zkouškou, které je však určené uchazečům, kteří již získali vzdělání s výučním listem (v délce 3 let denní formy studia) v příbuzném oboru vzdělání (podrobněji viz Školský zákon č. 561/2004 Sb., § 83). Prostřednictvím tzv. zkráceného studia lze získat střední vzdělání s maturitní zkouškou, příp. střední vzdělání s výučním listem, avšak je určeno pouze uchazečům, kteří již složili maturitní zkoušku, resp. získali maturitní vysvědčení či výuční list, v jiném oboru vzdělávání. Pro ty, kteří již maturitu mají, se tedy jedná o možnost získat „druhou maturitu“, příp. výuční list v jiném oboru vzdělávání. Ti, kteří jsou vyučeni, mohou prostřednictvím zkráceného studia získat další výuční list, tentokrát v jiném oboru.

Graf č. 3: Studenti ostatních forem středního vzdělávání dle druhu studia, 2006/07–2016/17

Zdroj: MŠMT

Jak je zřejmé z [grafu č. 3](#), zatímco počet studentů studujících v rámci ostatních forem vzdělávání je v případě středního vzdělávání s výučním listem či maturitní zkouškou v čase relativně stabilní, v posledních šesti letech se významně snižuje počet studentů nástavbového a zkráceného studia⁷ (přičemž v této kategorii významně převažuje nástavbové studium, tj. počet vyučených, kteří prostřednictvím nástavbového studia usilují o získání středního vzdělání s maturitní zkouškou). V rámci nástavbového studia se úbytek v počtu studentů studujících ostatními formami vzdělávání týká zejména skupiny oborů „Podnikání v oborech, odvětví“, na které připadají více než tři čtvrtiny všech studentů nástavbového studia. Zatímco ve školním roce 2009/10 jich bylo 16 704, ve školním roce 2016/17 se jejich počet snížil o více než polovinu na 7 144 osob.

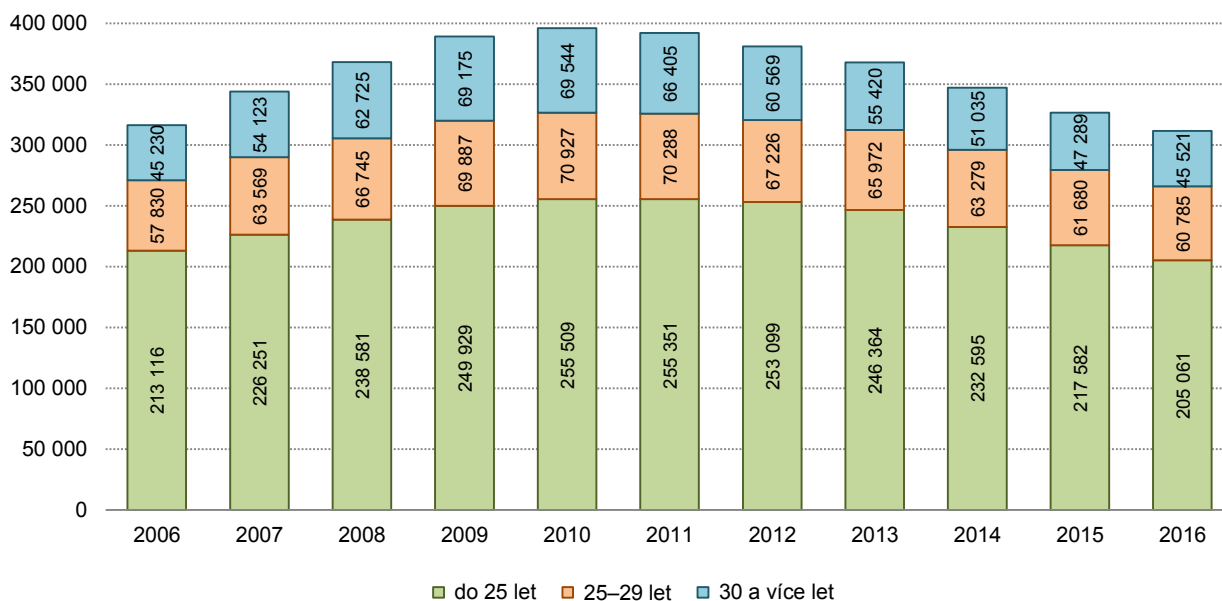
Vysokoškolské vzdělávání

Podle vysokoškolského zákona č. 111/1998 Sb., § 44, mají dospělí na vysokých školách možnost studovat ve třech možných formách studia, a to v prezenčním studiu, distančním studiu nebo jejich kombinaci (kombinované studium)⁸. Pro prezenční studium se vžil dříve používaný název denní studium, jelikož výuka probíhá ve všední dny, a to nejčastěji v podobě přednášek, seminářů, cvičení, laboratorních praktik apod. Školský zákon č. 561/2004 Sb., na rozdíl od vysokoškolského, prezenční studium nezná, ale hovoří o tzv. denní formě vzdělávání, jako o jedné z pěti možných způsobů vzdělávání. Druhou formou vysokoškolského studia je distanční studium, které je uskutečňováno zcela nebo převážně prostřednictvím informačních technologií, popřípadě je doplněno individuálními konzultacemi (zákon č. 561/2004 Sb., § 25). Studenti se tak nemusí účastnit přednášek a cvičení jako studenti prezenčního studia. Poslední zmíněnou formou vysokoškolského vzdělávání představuje kombinované studium. Jedná se o střídání denní a jiné formy vzdělávání stanovené zákonem a vedle samostudia zahrnuje i přímý kontakt s vyučujícími.

⁷ Nástavbové i zkrácené studium lze studovat i prostřednictvím denní formy vzdělávání – z 10 909 žáků studujících nástavbové či zkrácené studium denní formou jich je však pouze 5 % starších 25 let, u naprosté většiny tak lze předpokládat přímé navázání studia na ukončení předchozího stupně vzdělávání, obvykle středního vzdělávání s výučním listem.

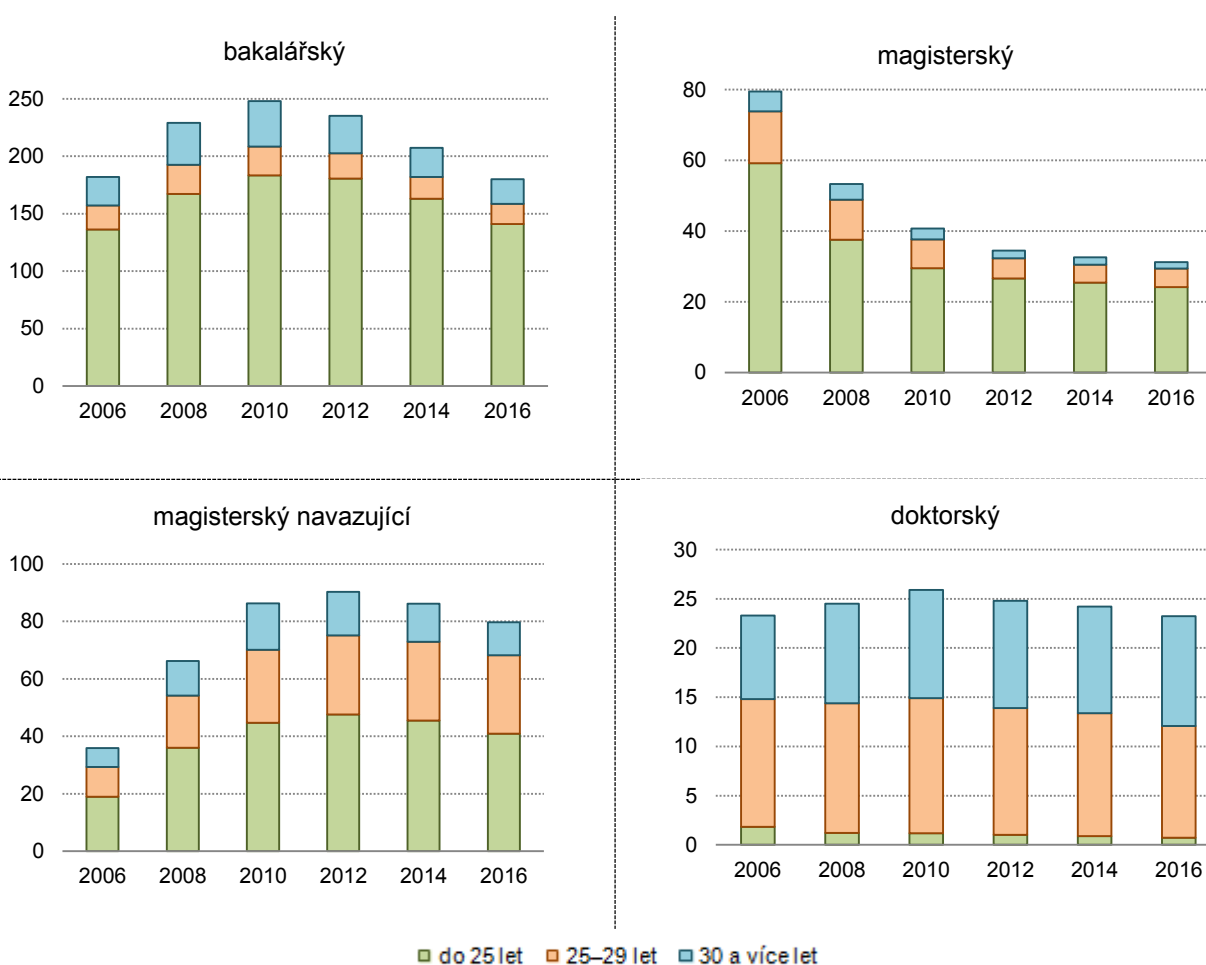
⁸ V těchto formách vysokoškolského studia lze studovat v bakalářských, (navazujících) magisterských a doktorských studijních programech (zákon č. 111/1998 Sb., § 2). Studium ve všech formách je ze zákona rovnocenné.

Graf č. 4: Studenti veřejných a soukromých vysokých škol dle věkových kategorií, 2006–2016

Zdroj: MŠMT

Graf č. 5: Studenti veřejných a soukromých vysokých škol dle studijního programu a věkových kategorií (v tis.), 2006–2016

Zdroj: MŠMT

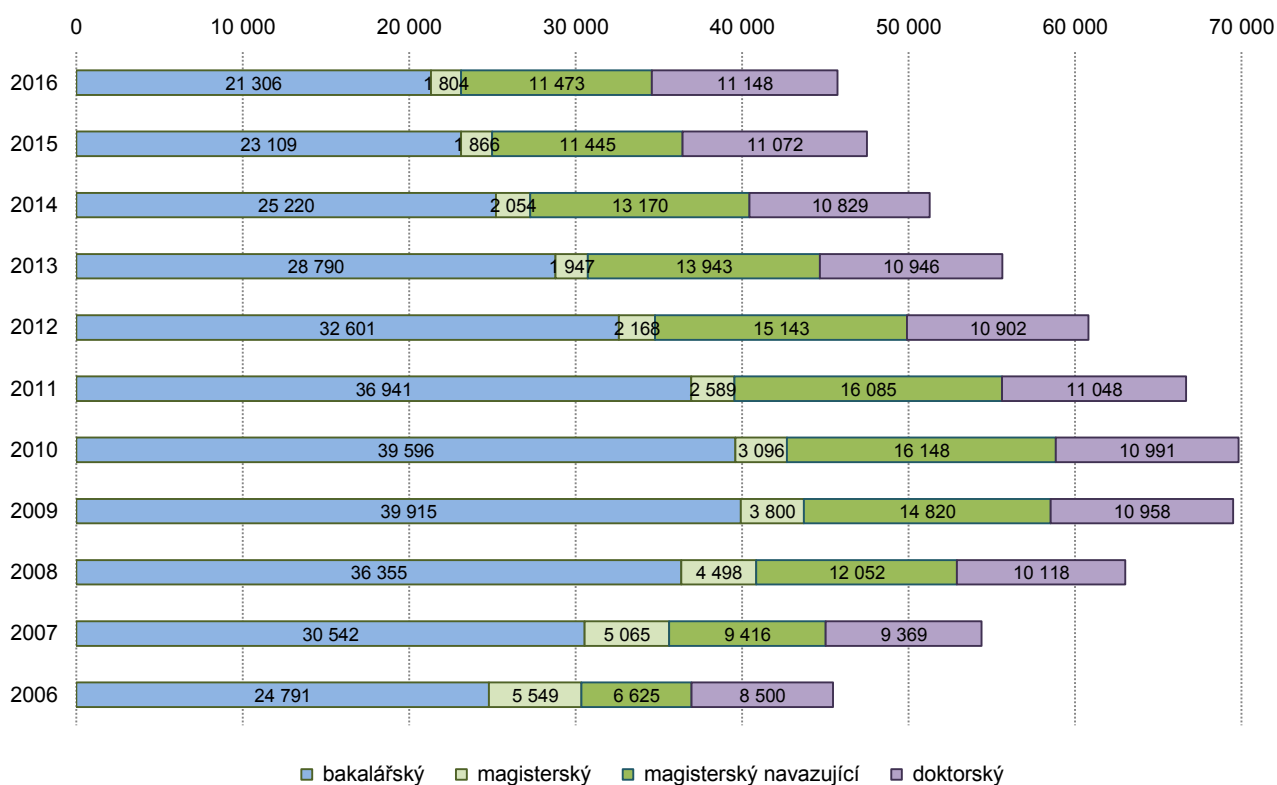

Zájemci o vysokoškolské studium měli v roce 2016 možnost vybrat si ze studia na celkem 26 vysokých školách, na kterých studovalo více než 315 tisíc studentů. Z celkového počtu studentů byly dvě třetiny mladší 25 let, jedna pětina ve věku 25–29 let, zbylých 15 % studentů bylo ve věku 30 a více let. Od roku 2010, kdy počet vysokoškolských studentů kulminoval a dosahoval hodnoty téměř 400 tisíc studujících, však v posledních letech zaznamenáváme značný pokles počtu studentů. Zatímco vysokoškolských studentů do 25 let je dnes o 20 %, resp. 14 % pro věkovou skupinu 25–29 let, méně, studentů starších 30 let za stejnou dobu ubylo o 35 %. Jejich počet se snížil z téměř 70 tis. v roce 2010 na 45,5 tis.⁹ v roce 2016.

V roce 2016 studovalo na vysokých školách v ČR 45 521 osob starších 30 let. Nejvíce (47 %) navštěvovalo bakalářské studijní programy, 29 % magisterské studijní programy, zbylých 24 % se poté vzdělávalo v rámci doktorského studia.

Z časového srovnání je patrné, že výše zmíněný odliv studentů starších 30 let z vysokoškolských studií byl zapříčiněn především významným úbytkem studentů bakalářských, resp. magisterských studijních programů. Zatímco studentů magisterských programů starších 30 let ubylo od roku 2010 o 31 %, stejně starých studentů bakalářského studia je nyní méně téměř o polovinu (46 %). V čase relativně stabilní zůstává pouze počet studentů doktorského studia.

Graf č. 6: Studenti veřejných a soukromých vysokých škol ve věku 30 a více let dle studijního programu, 2006–2016

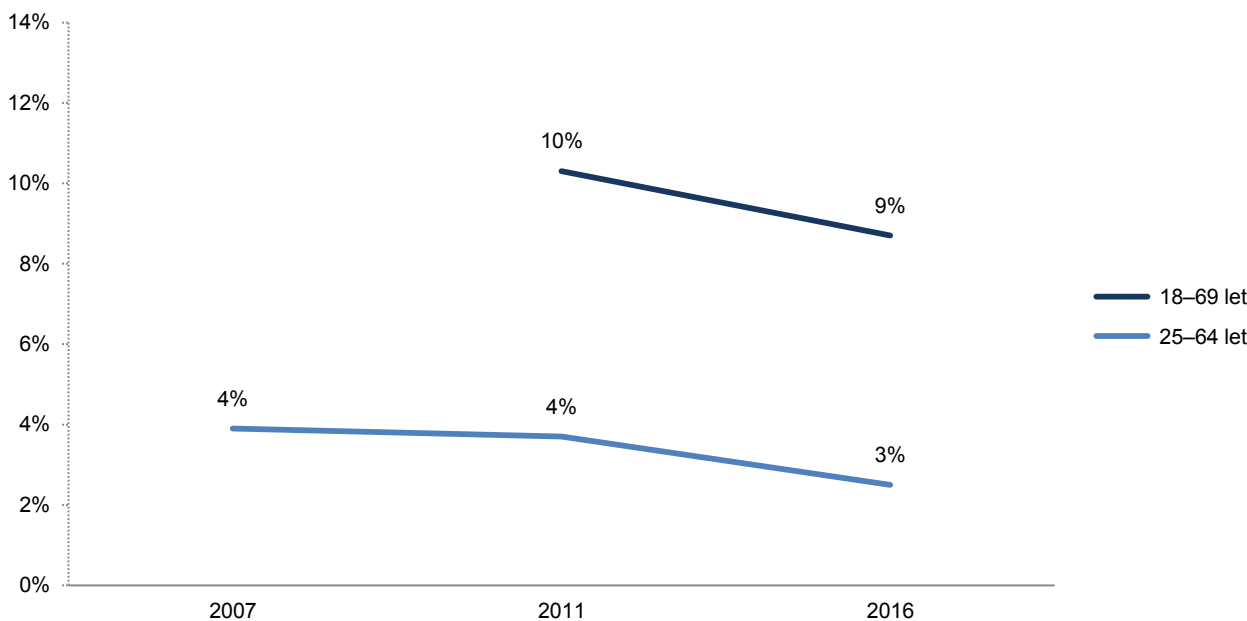
Zdroj: MŠMT

⁹ údaj pouze za veřejné a soukromé vysoké školy

Formální vzdělávání v AES

V rámci zjišťování účasti dospělých ve formálním vzdělávání ve výběrovém šetření AES byla respondentům položena otázka, zda se v posledních 12 měsících¹⁰ účastnili nějakého formálního vzdělávání, tj. vzdělávání v rámci klasické školské soustavy na základních, středních, vyšších odborných a vysokých školách (univerzitách). Výstupy ukazují, že osob, které se do formálního vzdělávání zapojují i v pozdějším věku, není v České republice mnoho. V roce 2016 se formálního vzdělávání účastnilo pouze přibližně 9 % osob ve věku 18–69 let a 3 % osob ve věkové skupině 25–64 let. Jak ukazuje [graf č. 7](#), který potvrzuje výše uvedené údaje z administrativních zdrojů, studentů formálního vzdělávání, jak v „mladším“, tak „starším“ věku, ubývá.

Graf č. 7: Účast dospělých ve formálním vzdělávání dle věkových kategorií, 2007–2016

Zdroj: AES 2007, 2011, 2016, ČSÚ

V širěji definované věkové skupině 18–69 let, která zahrnuje i část studentů počátečního středního vzdělávání a celkovou množinu studentů terciárního vzdělávání, se 39 % studentů účastnilo sekundárního vzdělávání¹¹ a 60 % terciárního (vyššího odborného a vysokoškolského) vzdělávání¹². Pokud věkové rozpětí omezíme na osoby ve věku 25–64 let, podíl studentů terciárního vzdělávání logicky vzroste – v této věkové skupině se 10 % studujících vzdělává v rámci sekundárního vzdělávání, 90 % v rámci programů terciárního vzdělávání.

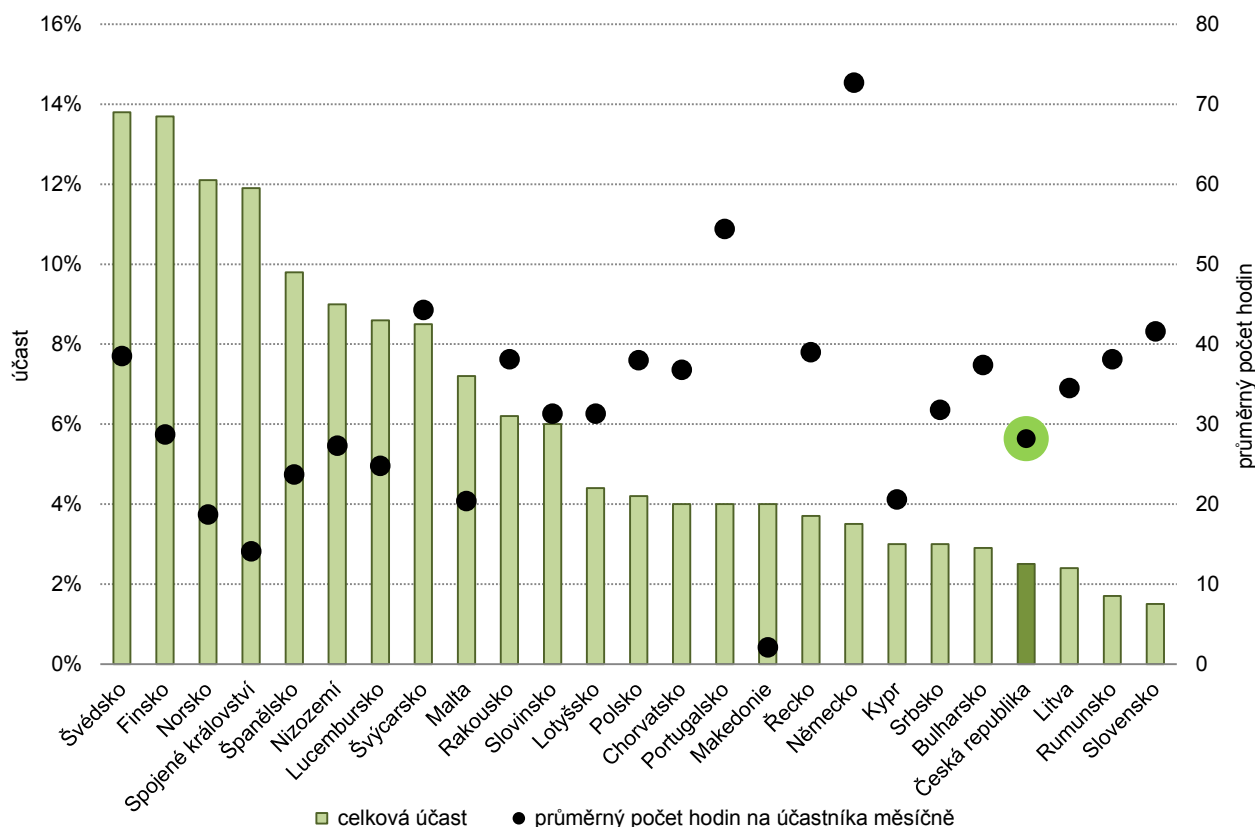
Kvalita institucionálního a legislativního prostředí pro formální vzdělávání, vzdělanostní struktura populace, nabídka a úroveň vzdělávacích příležitostí a aktuální kvalifikační požadavky na trhu práce. To jsou hlavní faktory, které mají vliv na míru zapojení dospělých osob do počátečního i dalšího formálního vzdělávání. Různá konfigurace těchto faktorů v každé zemi vede k odlišné míře zapojení dospělých do formálního vzdělávání. Ta u dospělých ve věku 25–64 let napříč státy EU výrazně variuje od 14% míry zapojení do vzdělávání ve Švédsku po necelá 2 % na Slovensku v roce 2016.

¹⁰ V rámci dotazování nebylo důležité, zda studium probíhalo v průběhu celých 12 měsíců, směrdatná byla pouze samotná účast. Respondent již mohl mít v době dotazování studium ukončené nebo ho naopak studovat teprve krátce.

¹¹ Zahrnuje 3. a 4. stupeň [klasifikace ISCED 2011](#), střední vzdělávání s výučním listem, střední vzdělávání s maturitou, nástavbové a pomaturitní studium, studium pro absolventy středních škol s výučním listem.

¹² Zahrnuje 5. až 8. stupeň [klasifikace ISCED 2011](#), vyšší odborné školy a odpovídající ročníky konzervatoří, vysokoškolské bakalářské studium, magisterské studium, doktorské studium.

Graf č. 8: Účast a průměrný počet hodin formálního vzdělávání měsíčně (25–64 let) – mezinárodní srovnání

Zdroj: AES 2016, Eurostat

Do formálního vzdělávání je napříč zeměmi zahrnuto široké spektrum odlišně koncipovaných programů (modulární vs. dlouhodobé, distanční vs. prezenční vs. kombinované, primární vs. další), což limituje vypovídací hodnotu obecného srovnávání bez podrobné znalosti kontextu výše uvedených faktorů institucionálního a legislativního prostředí (a potřeb) jednotlivých států. Konkrétní podoba a varieta programů formálního vzdělávání a jejich různorodost v jednotlivých státech se odráží také v indikátoru průměrný počet hodin strávených studiem, resp. výukou, za měsíc. Zatímco v Německu se účastníci formálního vzdělávání jen necelá 4 % populace ve věku 25–64 let a tito studenti věnují vzdělávání v průměru 73 hodin měsíčně, ve Velké Británii, kde se do formálního vzdělávání zapojuje více než každý desátý, je to 12 hodin. Zde je možné poukázat na důležitost výše zmíněné kontextuální analýzy při interpretaci mezinárodních rozdílů – roli ve vysokém zapojení do formálního vzdělávání při nižší časové investici ve Velké Británii patrně hraje bohatě strukturovaný kvalifikační rámec, kde jsou i programy rozvíjející základní dovednosti v oblasti čtenářské a matematické gramotnosti řazeny pod formální vzdělávání. Dalším významným faktorem je kromě rozšířené institucionální podpory také modulární struktura vzdělávacích programů, která dobře umožňuje sladit studijní a pracovní (či rodinné) potřeby a doplnit si právě (jen) ty znalosti, které jedinec považuje aktuálně za potřebné.

Účast dospělých Čechů ve formálním vzdělávání je v kontextu zemí Evropské unie jasně podprůměrná, počet hodin strávený vzděláváním měsíčně spíše průměrný. Lze tak odvodit, že přestože dospělí mají řadu příležitostí, jak se do formálního vzdělávání, které je ve veřejných vzdělávacích institucích poskytováno za řady okolností zdarma, zapojit, do formálního vzdělávacího systému vstupují v dospělém věku ve srovnání s Evropou spíše ojediněle. Přestože na úrovni sekundárního či terciárního studia nabízejí školy vzdělávací programy, které do jisté míry umožňují sladit pracovní povinnosti s výukou ve večerních, distančních či kombinovaných formách, nejsou tyto programy koncipovány modulárně, ale po jednotlivých

ročnících. To vyžaduje vyšší dlouhodobější časové investice a neumožňuje pružné sestavování vzdělávacího obsahu a jeho přizpůsobení individuálním potřebám. Rovněž uznávání výsledků předchozího učení není systémově upraveno tak, aby umožnilo co nejkratší průchod dospělého studenta vzdělávacím programem. Roli v nízké účasti dospělých Čechů ve formálním vzdělávání v rámci mezinárodního srovnání může hrát také vzdělanostní struktura populace, ve které vysoký podíl obyvatelstva dosahuje nejméně středoškolského vzdělání již v rámci počátečního vzdělávání.

Zapojení dospělých do formálního vzdělávání

Při podrobnější analýze studentů formálního vzdělávání v ČR je nutné zohlednit limity šetření AES dané jeho účelem, kterým je zaměření především na starší, resp. dospělé studenty formálního vzdělávání. Vzhledem ke svému mezinárodnímu charakteru šetření AES přímo nepracuje s konceptem studentů *dalšího* vzdělávání, kteří by byli definováni např. prostřednictvím formy studia (např. denní vs. distanční), souběhem studia s výdělečnou činností či opětovným návratem do vzdělávacího systému po prvotním ukončení vzdělanostní dráhy. Aby bylo možné získané výstupy využít v podrobnějším členění, než jen v obecném popisu studentů starších 18, resp. 25 let (tj. obecné skupiny, která většinou zahrnuje studenty počátečního středoškolského, resp. vysokoškolského vzdělávání), je nutné studenty rozčlenit do analytických kategorií.

Vzhledem k neexistenci vstupního mezinárodního konceptu dalšího vzdělávání lze studenty dalšího vzdělávání definovat pouze arbitrárně, např. prostřednictvím jejich opětovného vstupu do vzdělávacího systému po určité odměce ve vzdělanostní dráze či určením hraničních věků, které překračují „standardní“ dobu studia jednotlivých vzdělávacích programů v rámci počátečního vzdělávání. Druhý jmenovaný způsob je použit i v následujícím textu, přičemž kromě toho je v souladu s mezinárodním pohledem zachován i pohled dělící studenty formálního vzdělávání dle věku a věkových kategorií 18–24 let a 25–69 let. Jsou tak použity dvě odlišné, avšak částečně se překrývající úrovně členění, přičemž při tvorbě závěrů z údajů uváděných o účastnících dalšího (formálního) vzdělávání je vždy nutné brát na vědomí kritéria definující účastníky dalšího (a tím i počátečního) vzdělávání, která jsou uvedena v informačním boxu (např. studenti doktorského studia jsou zde vždy řazeni pouze do kategorie studentů dalšího vzdělávání).

Účastníci dalšího (formálního) vzdělávání

Pro jednotlivé stupně studia byli účastníci dalšího (formálního) vzdělávání definováni jako osoby:

- starší 23 let, studující programy
 - středního vzdělávání s výučním listem či nižšího středního vzdělávání bez maturity
 - středního vzdělávání s maturitou, nástavby či konzervatoře s maturitou
 - pomaturitního studia
- starší 26 let, studující programy
 - vyššího odborného vzdělávání či konzervatoře s absolutoriem
 - vysokoškolského bakalářského studia
- starší 28 let, studující programy
 - vysokoškolského magisterského studia
- studující doktorské studijní programy (bez ohledu na věk)

Účastníci počátečního (formálního) vzdělávání pak byli definováni jako účastníci formálního vzdělávání starší 18 let, nesplňující výše uvedená kritéria pro studenty jednotlivých programů dalšího vzdělávání.

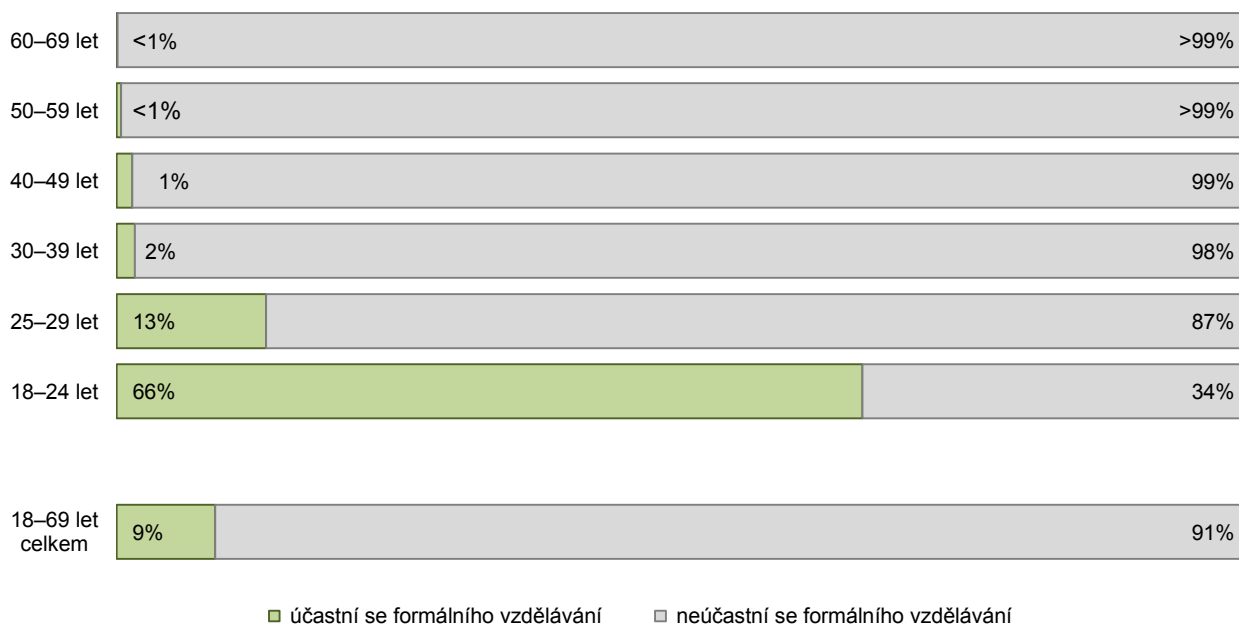
Na tomto místě je nutné opětovně upozornit, že velmi nízké zapojení dospělých osob do formálního vzdělávání v České republice a jím způsobený nízký počet vzdělávajících se osob ve výběrovém souboru šetření bohužel významně omezuje možnosti podrobnější analýzy, prostřednictvím které by bylo možné účastníky dalšího (formálního) vzdělávání charakterizovat detailněji.

Charakteristika účastníků formálního vzdělávání

Jak je patrné z [grafu č. 9](#), formální vzdělávání je v České republice stále záležitostí především mladších osob a se stoupajícím věkem zapojení do tohoto typu vzdělávání prudce klesá. Zatímco v nejmladší sledované věkové kategorii 18–24 let se nějaké formě formálního studia věnují dvě třetiny osob (66 %), ve věkové kategorii 25–29 let je to již jen 13 %, přičemž i zde lze předpokládat, že se ve většině případů jedná o studenty vyšších stupňů vysokoškolského studia, dokončující své počáteční vzdělávání. Ve věku nad třicet let je účast ve formálním vzdělávání již velmi nízká (a mezi lety 2011 a 2016 poklesla z přibližně 4 % na 1–2%), mezi osobami staršími 50 let je zapojení do formálního vzdělávání pouze ojedinělé¹³.

Graf č. 9: Účast ve formálním vzdělávání dle věkových kategorií

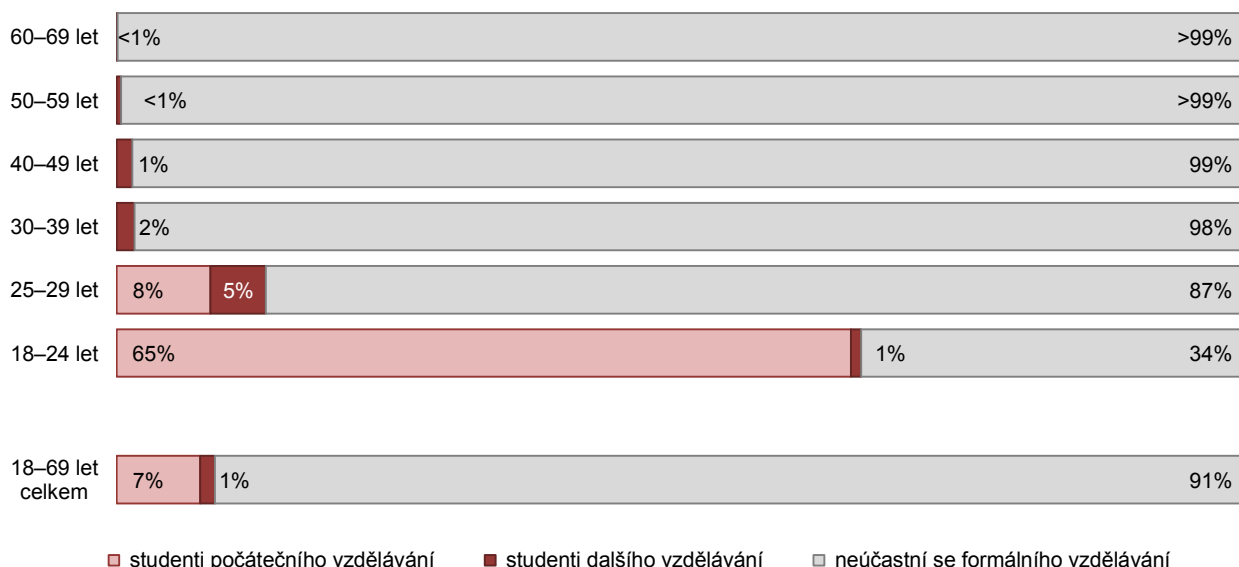

Zdroj: AES 2016, ČSÚ

Zaměříme-li se pouze na účastníky formálního vzdělávání (dle výše uvedené definice v informačním boxu), je možné konstatovat, že tito studenti se koncentrují zejména do věkové kategorie 25–29 let. Z celkového počtu přibližně 90 tis. studentů dalšího (formálního) vzdělávání v ČR jich je téměř polovina mladší 30 let. Zastoupení dle pohlaví je poměrně vyrovnané, s mírnou převahou žen – studentek (55 %).

¹³ Vzdělávání v rámci univerzit třetího věku je v rámci šetření AES řazeno do kategorie neformálního vzdělávání.

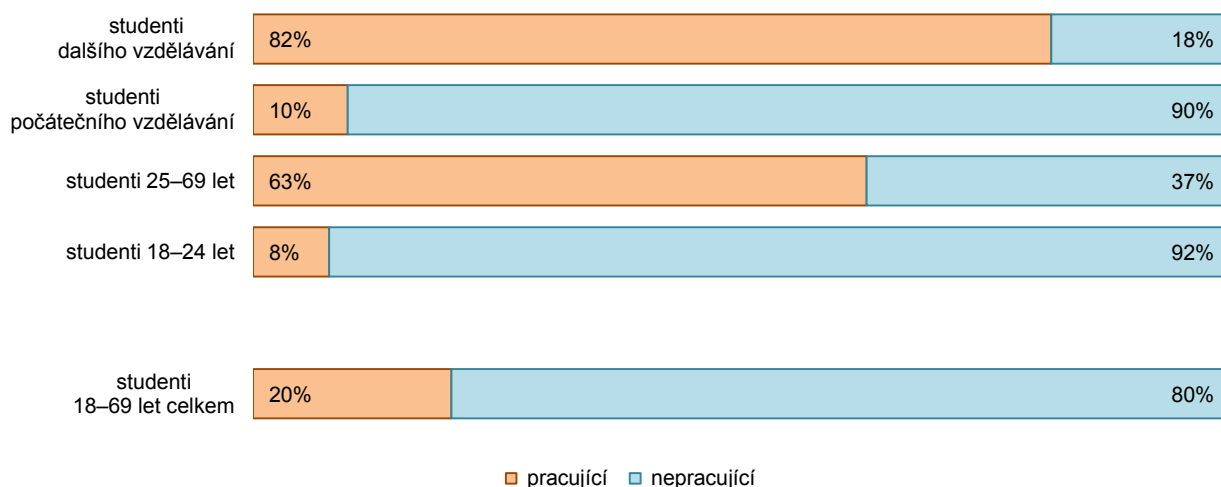
Graf č. 10: Účast ve formálním vzdělávání dle věku a typu vzdělávání

Zdroj: AES 2016, ČSÚ

Rozdíl mezi mladšími a staršími studenty, ale také mezi účastníky počátečního a dalšího formálního vzdělávání je zřejmý také z pohledu jejich zapojení do pracovních aktivit. Zatímco mezi mladšími studenty, resp. studenty počátečního vzdělávání je obvyklé, že se věnují pouze či především studiu a pracuje jich pouze kolem 10 %, u studentů starších 25 let již téměř ze dvou třetin (63 %) převažují pracující. Mezi účastníky dalšího (formálního) vzdělávání je již pak zcela běžné (a ve většině případů patrně i nutné) studovat souběžně se zaměstnáním na plný úvazek (pouze 10 % pracujících studentů dalšího vzdělávání pracuje na částečný úvazek). Těch, kteří v době studia nepracovali, je mezi účastníky dalšího (formálního) vzdělávání pouze přibližně 18 %. Z hlediska obvyklého ekonomického postavení, při kterém se respondent sám řadí do jedné z kategorií na základě obvyklého ekonomického statusu, převažují mezi nepracujícími studenty dalšího vzdělávání osoby v domácnosti či na rodičovské dovolené a studenti do věku 29 let.

Graf č. 11: Účastníci formálního vzdělávání dle pracovního statusu, věkových kategorií a typu vzdělávání

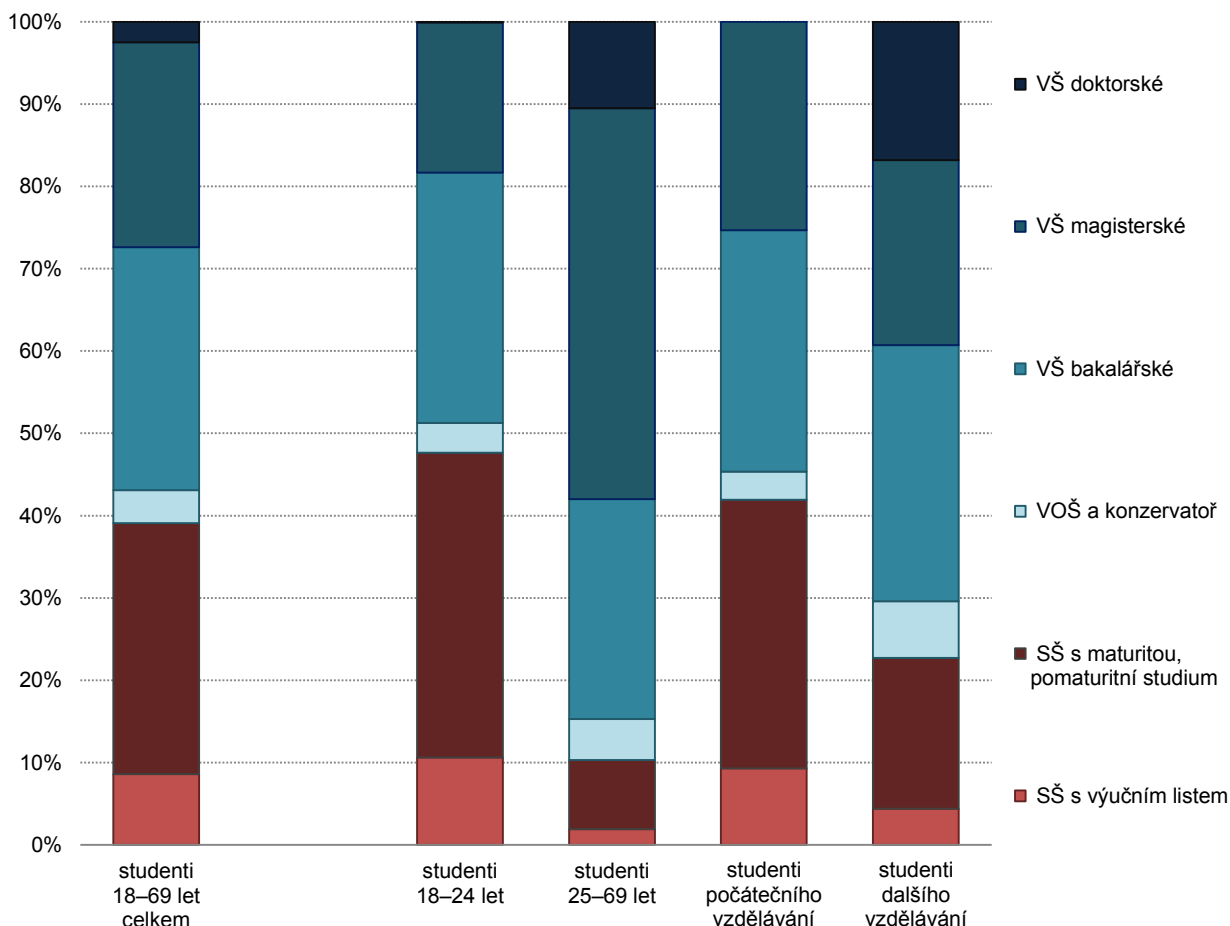
Zdroj: AES 2016, ČSÚ

Podoba formálního vzdělávání a organizace studia

Co se týče stupňů studia, 23 % účastníků dalšího formálního vzdělávání navštěvuje střední stupeň vzdělávání, ve kterém převažuje účast ve středoškolském studiu zakončeném maturitní zkouškou. 77 % účastníků dalšího formálního vzdělávání se vzdělává v rámci některého z vysokoškolských studijních programů s mírnou převahou studentů bakalářského studia.

Graf č. 12: Účastníci formálního vzdělávání dle stupně studia, věkových kategorií a typu vzdělávání

Zdroj: AES 2016, ČSÚ

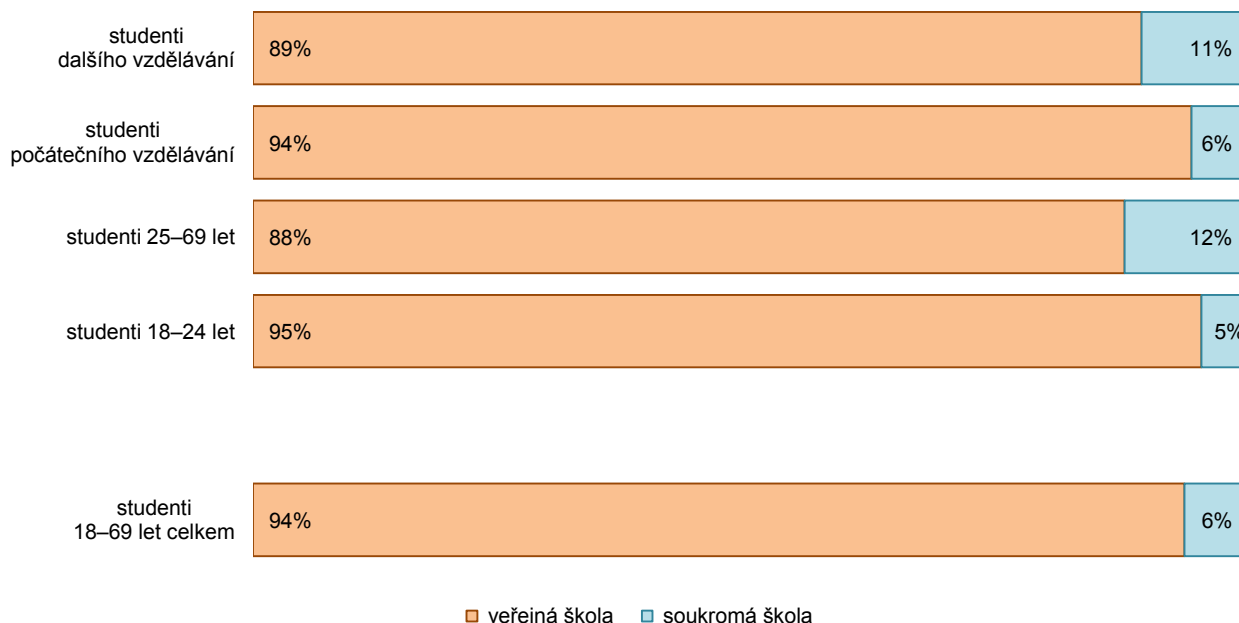
Zřejmým důvodem opětovného zapojení do formálního vzdělávacího systému (tj. dalšího vzdělávání) je v naprosté většině případů zvýšení kvalifikace, resp. zvýšení nejvyššího dosaženého vzdělání. Více než dvě třetiny¹⁴ studentů dalšího (formálního) vzdělávání se v referenčním období účastnilo vyššího stupně vzdělávání, než toho, který odpovídal jejich stávajícímu nejvyššímu ukončenému vzdělání. Není patrně překvapivé, že u středoškolského studia bylo cílem především získat maturitní vysvědčení, přičemž tohoto typu studia se účastnily převážně osoby, jejichž dosavadní nejvyšší dosažené vzdělání bylo střední s výučním listem. Osoby s nejvýše základním vzděláním se dle výstupů šetření do formálního vzdělávání opětovně zapojují pouze ojediněle. To lze přisuzovat také – zejména v mezinárodním srovnání – relativně nízkému podílu osob s nejvýše základním vzděláním v české populaci. I tak však lze konstatovat, že je v České republice přibližně 345 tis. osob mezi 20 a 59 lety, jejichž nejvyšší dosažené vzdělání je nejvýše

¹⁴ přesný počet nelze bohužel z metodologických důvodů organizace šetření určit (vzhledem k referenčnímu období šetření bylo formální vzdělávání, jehož podobu respondenti popisovali pro část respondentů také zároveň jejich nejvyšším dosaženým), ale je patrně vyšší, resp. se pohybuje přibližně mezi 66 a 80 % studentů dalšího vzdělávání

základní, ale do formálního vzdělávacího procesu se pro zvýšení své kvalifikace opětovně zapojí jen velmi výjimečně.

Studenti formálního vzdělávání v České republice významně preferují pro své studium veřejné školy před školami soukromými, a to až z devíti desetin. Přesto však studenti starší 25 let a účastníci dalšího vzdělávání volí oproti mladším studentům počátečního vzdělávání mírně častěji právě školy soukromé. Zajímavé přitom je, že mezi účastníky dalšího vzdělávání je podíl studentů volící pro své vzdělávání soukromé instituce poměrně konzistentní bez ohledu na to, zda se jedná o instituci středního, či terciárního vzdělávání.

Graf č. 13: Účastníci formálního vzdělávání dle typu školy, věkových kategorií a typu vzdělávání

Zdroj: AES 2016, ČSÚ

Významnější rozdíly mezi účastníky počátečního a dalšího formálního vzdělávání lze nalézt ve formě, kterou organizují své studium. Jak bylo uvedeno výše, v případě studentů dalšího vzdělávání se často jedná o osoby pracující na plný úvazek, v menší míře poté o osoby v domácnosti (příp. na rodičovské dovolené), pro které je klíčové sladit formu studia s pracovními a rodinnými povinnostmi. Zatímco do 25 let tak studenti volí jinou formu studia než prezenční pouze velmi ojediněle (4 %), od 25 let preferuje časově přijatelnější organizaci studia již 60 % studentů. U účastníků dalšího formálního vzdělávání tento podíl dále narůstá až na 83 %, přičemž je zřejmé, že forma uspořádání studia významně koreluje právě s existencí pracovního úvazku.

Přestože řada studentů využívá možností zapojit se do studia jinou, než prezenční formou, z hlediska uspořádání výuky zůstává i jiné než prezenční studium organizováno „tradičním“ způsobem výuky, kdy je látka studentům předkládána v přímém kontaktu s vyučujícím (byť kontakt může být částečně omezen a významná část vzdělávání může probíhat formou samostudia). Způsob vzdělávání, při kterém se student vzdělává distanční formou prostřednictvím internetu (např. distanční studium doktorského stupně prostřednictvím internetu na zahraniční univerzitě) u nás zůstává výjimečný – v roce 2016 ho využilo pouze necelých 5 % studentů, kteří se vzdělávali jinou než prezenční formou, přičemž se ve všech případech jednalo o studenty terciárního stupně vzdělávání.

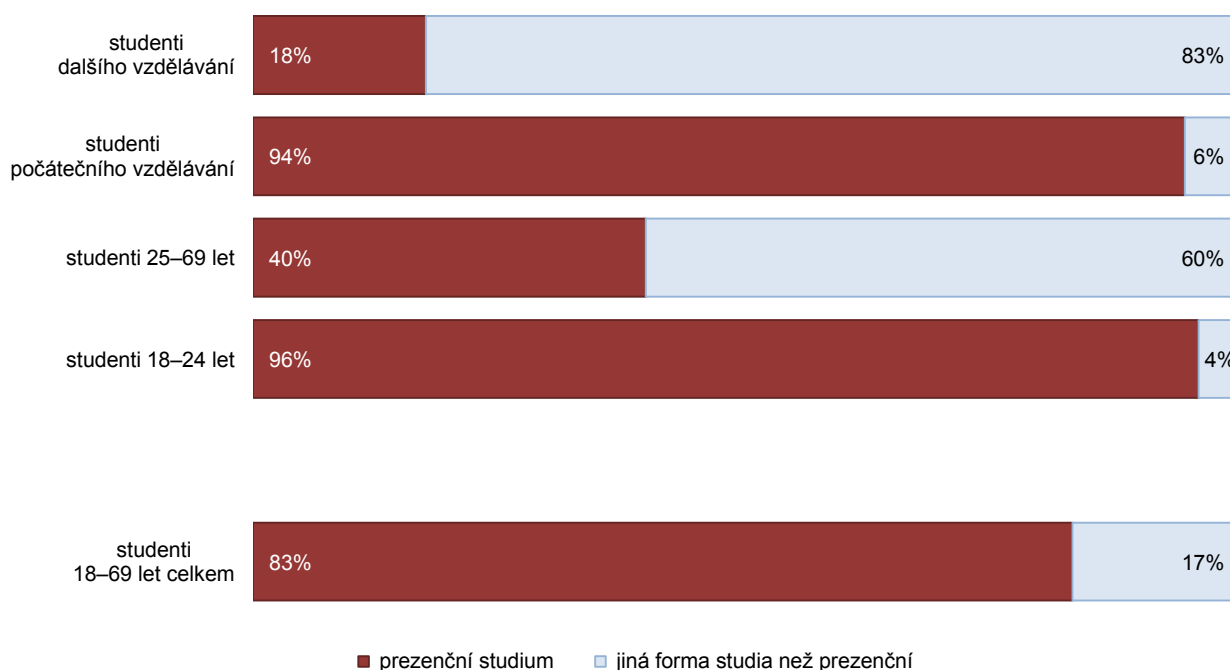
V rámci formálního studia obecně jsou naopak internet a sociální sítě využívány (jako pomůcka) ke studiu hojně – více než 80 % studentů formálního vzdělávání uvedlo, že *velmi* často či často, používají výukové materiály na internetu (příp. stejně často na internetu vyhledává informace související s předmětem studia).

Obdobný je také podíl studentů, kteří v rámci vzdělávání komunikují s učiteli a/či dalšími studenty prostřednictvím k tomu určených webů či portálů (sociálních sítí). Rozdíl mezi studenty počátečního a dalšího vzdělávání zde není nikterak významný, roli hraje spíše stupeň studia, kdy studenti terciárního vzdělávání využívají pro potřeby studia internet mnohem častěji, resp. s vyšší frekvencí, než studenti středního vzdělávání.

Od formy uspořádání studia se odvíjí také výše časových investic do vzdělávání jednotlivých skupin studentů, resp. počet hodin, které vzděláváním v posledních 12 měsících strávili (jedná se o počet hodin výuky, do indikátoru není započtena individuální příprava studenta na hodinu, samostudium apod.). Zatímco studenti počátečního vzdělávání trávili v roce předcházejícímu datu šetření vzděláváním průměrně 711 hodin (mediánová hodnota 750 hodin), u účastníků dalšího vzdělávání to bylo 255 hodin ročně (mediánová hodnota představuje 200 hodin ročně). Mírně časově náročnější se přitom pro studenty dalšího vzdělávání jeví vzdělávání na středoškolské (průměrně 326 hodin ročně, medián 240 hodin), spíše než na vysokoškolské úrovni (průměrně 234 hodin ročně, medián 200). Nízké zastoupení studentů dalšího vzdělávání ve výběrovém souboru a metodologie šetření však neumožňují podrobnější analýzy zohledňující např. formu vzdělávání či očištění souboru od studentů, kteří nestudovali po celé období předchozích 12 měsíců.

Graf č. 14: Účastníci formálního vzdělávání dle formy studia, věkových kategorií a typu vzdělávání

Zdroj: AES 2016, ČSÚ

Časově přijatelnější organizace studia je nutná také proto, že většina pracujících studentů dalšího vzdělávání nemá možnost významného překryvu pracovní doby s dobou studia. Pouze přibližně 16 % pracujících účastníků dalšího vzdělávání mělo možnost vzdělávat se (převážně) během své pracovní doby. V takovém případě se ve velké míře jednalo o zaměstnance veřejného sektoru a zaměstnavatel jim na vzdělávání přispíval také finančně. Přibližně 41 % pracujících účastníků dalšího vzdělávání uvedlo, že se studia účastnili „převážně mimo placenou pracovní dobu“, což však naznačuje, že jim zaměstnavatel vyšel vstříc alespoň částečnou možností účasti během placené pracovní doby, či měli možnost v rámci svého studia čerpat např. placené studijní volno. Zbývající necelá polovina pracujících studentů dalšího vzdělávání (44 %) však s žádnou takovou podporou ze strany zaměstnavatele počítat nemohla a studiu se věnovala pouze ve svém volném, resp. mimopracovním čase. Stejně tak se naprostá většina studentů dalšího

vzdělávání (resp. studentů formálního vzdělávání obecně) spoléhala pouze na sebe či své rodinné příslušníky při hrazení nákladů, které byly s jejich studiem spojeny. Financování formálního vzdělávání z jiných než osobních zdrojů tak není v České republice příliš rozšířené.

Motivace ke studiu a hodnocení studia

Jak bylo uvedeno v předchozí podkapitole, významná většina studentů, včetně studentů dalšího vzdělávání, se účastní studia vyššího stupně vzdělávání, než jakého doposud dosáhla. Z toho vyplývá zřejmý důvod k účasti ve formálním vzdělávání – zvýšení dosavadní kvalifikace. Tento termín je však možné chápat především jako zastřešující pojem, který v sobě zahrnuje řadu dalších možných motivací ke studiu (nabytí nových znalostí a dovedností, získání osvědčení, zlepšení kariérních vyhlídek apod.). Přehled důvodů k účasti ve formálním vzdělávání řazený dle důležitosti pro jednotlivé skupiny respondentů nabízí [tabulka č. 1](#).

Tabulka č. 1: Důvody účasti ve formálním vzdělávání dle věkových kategorií a typu vzdělávání

%

Důvody účasti ve formálním vzdělávání	Účastníci formálního vzdělávání				
	celkem	dle věku		dle typu vzdělávání	
		18–24 let	25–69 let	počáteční	další
získat osvědčení (výuční list, maturitní vysvědčení, diplom apod.)	76	80	66	79	60
zlepšit kariérní vyhlídky	50	45	69	46	74
prohloubit znalosti/dovednosti v oblasti, která mě zajímá	44	43	50	44	47
zlepšit vyhlídky na získání nebo změnu práce	42	41	45	42	43
získat znalosti/dovednosti užitečné v každodenním životě	27	28	21	28	20
potkat nové lidi, pro zábavu	21	22	18	22	14
vykonávat lépe svou práci	17	11	37	13	42
snížit pravděpodobnost ztráty zaměstnání	8	3	23	3	33
musel/a jsem se účastnit	6	5	7	5	9
začít své vlastní podnikání	5	5	7	6	3

Zdroj: AES 2016

Uvedené důvody reflektují rozdělení dle analytických kategorií studentů. Jak je z tabulky zřejmé, starší studenti a účastníci dalšího vzdělávání se již mnohem více, resp. konkrétněji, orientují na své postavení na trhu práce, a to bez ohledu na jejich aktuální pracovní status. Mezi mladšími studenty je naopak častější preference odpovědí orientující se na (dosud patrně nepracovní) běžný život.

U pracujících studentů je zajímavé podívat se také na efekt, který mělo nabytí nových dovedností a znalostí získaných v rámci formálního vzdělávání v souvislosti s jejich pracovní pozicí. Více než čtvrtina pracujících studentů formálního vzdělávání uvádí, že studium pozitivně ovlivnilo jejich výkon ve stávajícím zaměstnání: 15 % přineslo nové zajímavé (pracovní) úkoly a u 11 % pracujících studentů formálního vzdělávání bylo jedním z jeho efektů zvýšení platu. Jak pracující, tak nepracující studenti bez ohledu na věk uvádí (přibližně ve 40 %) mezi pozitivy svého studia také obohacení osobního života (setkávání se s lidmi, lepší všeobecný přehled apod.), nicméně podíl takto smýšlejících je mírně nižší (32 %) u studentů dalšího vzdělávání.

U velké části (37 %) těch, kteří se v roce 2016 nějakého formálního vzdělávání účastnili, se však doposud dle jejich vyjádření žádné pozitivní výsledky neprojeví. Zde je nutné připomenout, že v rámci dotazování velká část osob referovala o vzdělávacím programu, který dosud neukončila a nacházela se v určité fázi jeho procesu, nicméně podíl odpovědí zůstává obdobný i v případě, kdy se zaměříme pouze na osoby, které již daný vzdělávací program formálního vzdělávání úspěšně dokončily¹⁵. S tím, že většina respondentů se v době dotazování nacházela stále v procesu studia, patrně souvisí také zhodnocení aktuální míry využitelnosti studií získaných poznatků a dovedností. Tu většina studentů nehodnotí příliš vysoko: 56 % studentů formálního vzdělávání uvádí, že dovednosti a znalosti získané současným studiem využívá celkem málo či vůbec ne. Pozitivnějším jevem, který patrně lépe odráží zhodnocení kvality a přínos studia, tak je zjištění, že budoucí využitelnost studia hodnotí naprostá většina studentů (celkem i v jednotlivých kategoriích) naopak velmi optimisticky – téměř absolutní využitelnost studia předpokládá 45 % účastníků formálního vzdělávání, značné využití získaných znalostí očekává dalších 48 %. Podíly studentů, kteří své studium nepovažují ani do budoucna za perspektivní (ať už většinově či celkově) jsou tak velmi nízké a ani v jednotlivých analytických kategoriích studentů nepřekračují 10 %.

¹⁵ Což však lze vysvětlit tím, že respondenti referovali o studiu, kterého se účastnili (a příp. ho dokončili) ne více než 12 měsíců před datem dotazování. Je tedy pravděpodobné, že i v případě již dokončeného studia uplynula od jeho dokončení relativně krátká doba. Možným závěrem tak zde není neexistence efektu, jako spíše nepřilíš vysoká rychlost jeho nástupu.